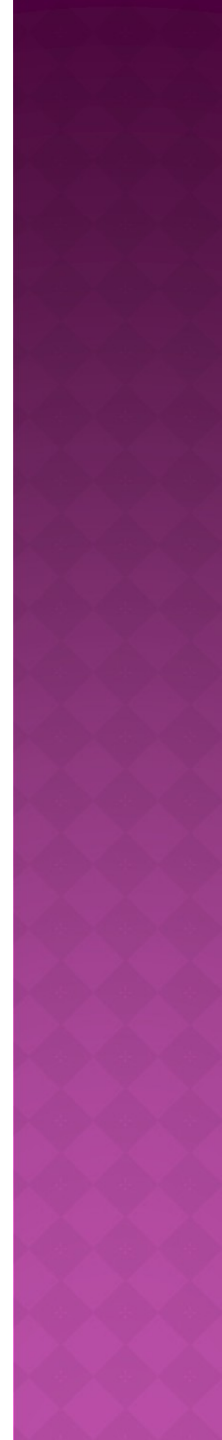

KIRJOITETUN SUOMEN KEHITYSKAUDET

VARHAISUOMI (0 - 1540)

- Ajanlaskun alussa ja 1000-luvun ensimmäisinä vuosisatoina suomenkielistä kirjallisuutta ei ilmestynyt.
- Suomen kieli eli ainoastaan murteina.
- 1540-luvun alussa ilmestyivät ensimmäiset painetut suomenkieliset kirjat.
- 1300-alkaen suomea alkoi esiintyä ruotsinkielisissä asiakirjoissa.

- Vanhimmat kirjoitettuna säilyneet suomenkieliset lauseet saksalaisessa kirjoituksessa 1470-luvulla
- *Mijnna thachtou gernaast spuho somen gelen Emijna daijda*
(= *Minä tahdon kernaasti puhua suomen kielen, en minä taida*).

VANHAN KIRJASUOMEN KAUSI (N. 1540 - 1820)

- ◉ 1500-luvun lopulla Suomessa noin 300 000 asukasta
- ◉ valtaosa puhui suomen murteita (pieni osa suomenruotsalaisia murteita)
- ◉ Kulttuurikieliä olivat aateliston käyttämä ruotsi, papiston käyttämä latina ja porvariston käyttämä saksa.
- ◉ ruotsi hallinnon kieli

- ◉ Kirjasuomen syntyyn vaikutti Saksasta alkunsa saanut reformaatio
 - > kansan saatava lukea Jumalan sanaa omalla äidinkielellään
 - 1500-luvulla kirjapainotekniikan kehitys
 - ➔ kirjoja alettiin painaa enemmän myös Ruotsissa
 - Painettu kirjallisuus on lähes täysin uskonnollista
 - Käännettiin Raamatun osia (koko Raamattu 1642)
 - Julkaistiin katekismuksia, rukouskirjoja, saarnoja ja virsikirjoja.

- Vanhan kirjasuomen pohjana Turun seudun murre
- Turku oli hallinnon ja sivistyselämän keskus.
- Vähitellen kirjakielen murrepohjaa laajennettiin
 - hämäläismurteiden piirteitä
 - pohjoismurteiden piirteitä

- Vuosisadassa (1640 - 1740) sivistyneistö ruotsalaistui täysin
- Suomi jäi kansan kieleksi.
 - maa köyhtyi
 - sotia
 - Tulipaloissa hävisi vanhoja suomenkielisiä kirjoja.
 - suomen kirjakielen edistyminen oli hyvin hidasta vanhan kirjasuomen loppuaikana.

VARHAISNYKYSUOMI 1820 - 1870

- merkittävä kausi suomen kielen historiassa
- Suomi kehittyi sivistys- ja kulttuurikieleksi.
- oikeinkirjoituksen ja äänne- ja muotorakenteen vakiintuminen
- suomen kielen virallisen aseman paraneminen
- suomea alettiin käyttää kulttuurielämässä

- Vanha kirjasuomi ei noudattanut nykyisiä oikeinkirjoitusperiaatteita.
- Melkein kaikilla foneemeilla oli useita merkintätapoja.
- Malleina ruotsi, saksa ja latina
- nykysuomelle vieraita äänteitä, kuten spirantteja (γ , δ)
- Dentaalispiranttia merkittiin *d*:llä tai *dh*:lla (sydhen)

SOINNILLINEN PALATAALISPIRANTTI

- ◉ esiintyi myöhäiskantasuomessa *k:n* astevaihteluparina (esim. **jalyan*)
- ◉ g-mäinen äänne
- ◉ ei tavata enää missään suomen murteissa
- ◉ Jatkajia \emptyset , *j* ja *v*, esim. *jalan*, *märjän*, *halvon*.
- ◉ äänne säilyi pisimpään lounaismurteissa.
- ◉ Vanhassa kirjasuomessa γ :tä merkittiin *gh*:lla ja *g*:llä, esim. *pelghon* [pelyon]

ERIKOISUUKSIA KONSONANTTIEN MERKINNÄSSÄ

- ◉ geminaatta-*k*:ta merkittiin *ck*:lla
- ◉ *liecki* [liekki], *waicka* [vaikka]
- ◉ soinnittomat klusiilit merkittiin yleensä soinnillisina, esim. *anda* [antaa], *ionga* [jonka], *jalga* [jalka(a)], *parembi* [parempi]
- ◉ Raamatussa vanha merkintätapa säilyi vuoteen 1852 asti.
- ◉ *ks* merkittiin vanhassa kirjasuomessa *x*:llä, esim. *caxi* [kaksi], *mixi* [miksi].

VOKAALISTON MERKINNÄSTÄ

- Vokaaleja *ä* ja *e* merkittiin vanhassa kirjasuomessa usein samalla grafeemilla.
- Esimerkkejä Agricolan teksteistä: *kenenge* [kenenkä], *tenepene* [tänäpäinä], *näkewet* [näkevät].
- Nykyinen merkintätapa vakiintui vuoden 1642 Raamatussa.
- *u*-vokaalia merkittiin aluksi *v*:llä, *w*:llä ja *u*:lla, esim. *wscō* [usko]

- ◉ Lyhyttä *i*:tä merkittiin *i*:llä, *j*:llä *tai ij*:llä, esim. *kiui* , *yxj*, *ia*, *kiria*.
- ◉ Jälkitavujen pitkät vokaalit merkittiin melkein aina yhdellä kirjaimella, esim.
- ◉ *laitta* [laittaa], *eten* [eteen], *caunit* [kauniit],
- ◉ Vähitellen jälkitavujen pitkien vokaalien merkintä vakiintui nykyiselleen.

MIKAEL AGRICOLAN TUOTATNO

- ◉ **Abckiria 1543, 1551 ja 1559**
- ◉ Ensimmäinen suomeksi painettu kirja
Abckiria
- ◉ 24-sivuinen
- ◉ sisälsi aapisosan (kirjaimiston ja tavausohjeet) ja katekismuksen (kymmenen käskyä, uskontunnustuksen, mm. Isä meidän -rukouksen)
- ◉ tarkoitettu papeille ja opiskelevalle nuorisolle
- ◉ mallina saksalaiset katekismukset

Abckiria.

Michael Agricola
Christiano Sa-
lutem.

Oppe nyt wanha/ia noori /
joilla ombi Sydhen toori.
Jumalan testye / ia mielen /
ioeca taidhat Somen kielen.
Lati / se Sielun hirmuttea /
mutt Cristus sen tas lodhuttea.
Lue siis hyue Lapsi teste /
Alec oppi Ilman este.

Uijte muista Elemes aina /
nin Jesus sinun Armons laira

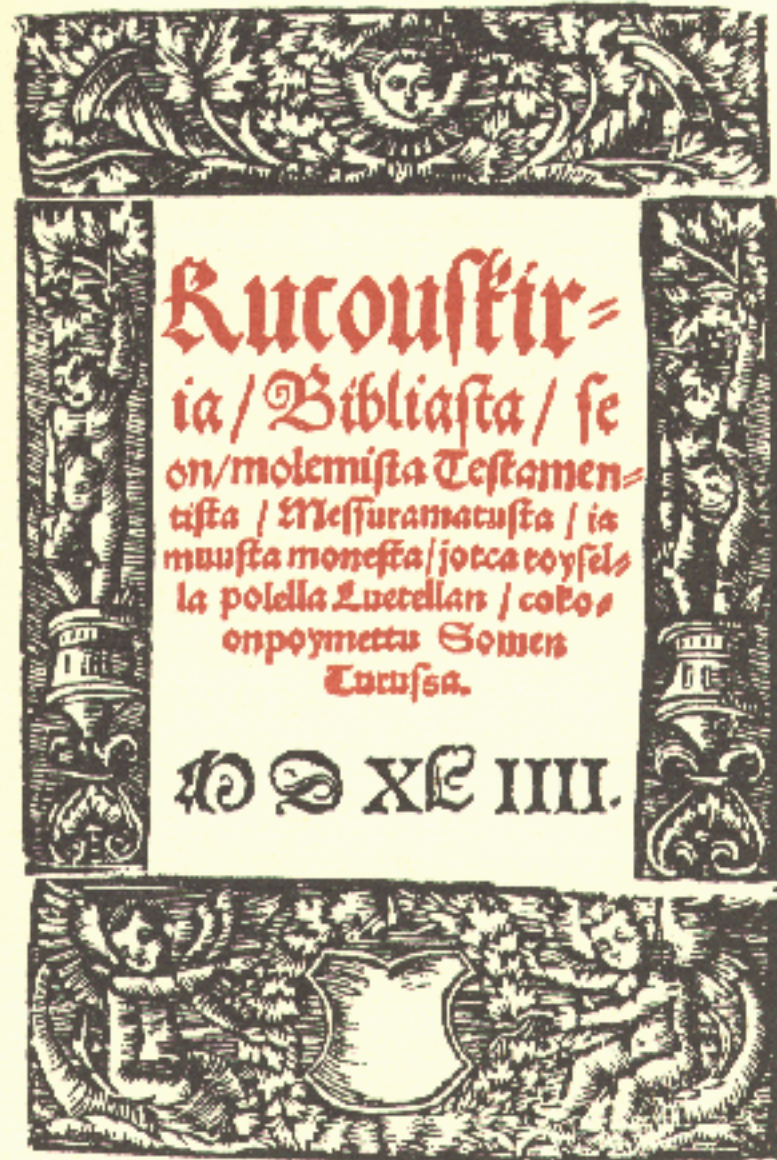
ABCKIRIA (1540)

- *Oppe* nyt wanha, ia noori, Ope nyt vanha ja nuori,
- *joilla ombi Sydhen toori.* joilla ompi sydän tuori,
- *Jumalan keskyt, ia mielen,* Jumalan käskyt ja mielen,
- *iotca taidhat* Somen kielen. jotka taidat suomen kielen.
- *Laki, se Sielun hirmutta,* Laki se sielun hirmuttaa,
- *mutt Christus sen tas lodhutta.* mut Kristus sen taas lohduttaa.
-

- ◉ *Lue sijs hyue Lapsi teste,*
- ◉ Lue siis hyvä lapsi tästä
- ◉ *Alcu oppi ilman este.*
- ◉ alkuoppi ilman este.
- ◉ *Nijte muista Elemes aina,*
- ◉ Niitä muista elämäs aina,
- ◉ *nin Jesus sinun Armons laina.*
- ◉ niin Jeesus sinun armons lainaa.

RUCOUSKIRIA 1544

- 900-sivuinen
- tarkoitettu papeille
- sisälsi rukouksia ja kalenterin

September. Syystwola on xxx pä

me. päms päte xij hetke O's päte xij hetke
Auringo nousse liti vi lassehen liti vi.

1	ij	Calen	f	E	Egidius Abboci	*	3
2	iiij	g	gi				2
3	x	ij	A	di	Mansuetus pis	*	9
4	xviij	ij	b	um	Serapia Neizyt	A	
5	nonas	c	sep				b
6	vij	vij	d	ba			c
7	xv	vij	e	bet	Regina Ne		d
8	vij	vij	f	Nat	Mariae Syndyme	e	
9	iiij	v	g	Gor	Gorgonius päine	f	
10	xij	iiij	A	gon			g
11	i	ij	b	prot	Prochus mart		h
12		ij	c	ac	Equinoctiū autūnale		i
13	ix	idus	d	qs	Auringo nousse ia lasse	e	
14	xviij	e	cu	Pyhe	nistin corgo(vj		l
15	xvij	xvij	f	cam	Sol i libra (ens	*	m
16	xvi	g	sanc				n
17	xij	xv	A	Lā	Lambertus pis	*	o
18	xiiij	xiiij	b	ber			p
19	xij	xij	c	tum			q
20	ij	xij	d	cum		*	2
21	xj	e	Mat	p. Mattheuse	A	*	r
22	x	f	Mou	p. mauritia			f

23	xix	ix	g	ri	Linus panti		s
24	viiij	viiij	A	ci	Rupertus pisp		t
25	viiij	vij	b	uo			v
26	xvi	vij	c	et	Ciprianus mar		u
27	v	v	b	Da	Cosina ia Damia		r
28	iiij	c	mi		Wengellans kunis		y
29	xiiij	ij	f	Nich	Pyhe Michael esse		3
28	ij	g	hic		Jeronim p Cargeli		9

Egidius celebrat Marie virginis octam.
Quo combusta die solimorū mentia narrat

September.

Märcke Syyst / ia pehme maa.
tulee / quin palio hebbelme iata.
Nyt sine dylud Talui siemendh.
laske mös wetta cosca lystendh.
Sisellypet solet / ia mro.
eij lättica salli Syystro.
Telle twolla söpi södhe (ma Jsaach läpet)
wohen ia lammaffen resta leijue cansa swo
rustamata / Ja cupata ia sonda iste / Ja
tworja södhe / Perunat / Omenat / ia hes
dhelmet / Joema okohen Tloculasilla
setoijettu.

3 iiij October

SE WSI TESTAMENTI 1548

- Agricolan päätyö
- aloitti 1530- luvulla opiskellessaan Wittenbergissä
- käännöksen pohjina kreikankielinen alkuteos, kaksi latinannosta, kaksi saksannosta ja yksi ruotsinnos.
- Agricolan omaa tekstiä kaksi alkupuhetta, joista toisessa hän kuvaa Suomen historiaa ja käännöstyötään.
- Turun seudun murretta
- painettiin n. 500

- Senteden he ouat cauvan ennen Christitudh olluet, quin ne mwadh temen Somen Hijppakunnan ia maan Asuuaiset. Nyt wimein, waicka neisse Canssoisa ouat moninaiset Kielet eli puhen tauat, nin, ette cuki neiste Makunnist, iotakin murta toisen Maankieliste, quitengin ette teme coco Hijppakunda Somen maxi cutzutan, ioca ombi ninquin mwidhen Äitei. Sille ette hen ensin tuli Christituxi, ia tesse Turussa ombi Maakunnan Eme kirko ia pijspan Stoli ia Istuin. Senteden ombi tesse P. Wdhen Testamentin kirjoissa Somenkieli enimiten prucattu. Ja mös hädhen teden, coska tarue on anonut, ouat mös mwiden kielet, puhet ia sanat tehen siselotetud.

KOKOAVASTI AGRICOLASTA

- Agricolan käänsi n. 2/5 koko Raamatusta.
- Tuotannon kokonaismäärä 2 400 sivua ja yli 420 000 sanetta.
- Vrt. Linnan *Tuntematon sotilas* (100 000 sanetta)
- Agricolan käyttämän sanaston määrä on noin 8 500 ja nykykielessä niistä on käytössä 5 228 eli 61 %.
- Hänen käyttöönsä ottamansa sanasto muodostaa siis suomen kirjakielen sanaston perustan.

- Tuotanto valtaosin käännöstä, mutta esipuheet omaa tekstiä

KATKELMA VIRSIKIRJAN ESIPUHEESTA, N. 1580

- CAickille Jumalisille ia vskolisille
Suomalaisille, ia lijatengin nijlle, iotca
sydhämest Jumalata racastauat, ia häntä
mieleläns paluella tactouat toiuotan minä
Jacobus Finno Jumalan armon, hänen pyhän
sanans tunnon ia ymmärddyxen, rauhan ia
terueyden sielun ia ruumin puolest, ia
wijmein sittä tääldä läctes taiuan ilon ia
ijancaickisen elämän Jesuxen Christuxen
cauta

Pyhäin kirjein ja Propheetin raamikon kääntö / Luc. 16. v. 13

BIBLIA,

Se on:

Logo Kyhä Namattu

Suomeksi.

Kääramattuun / Hebrean ja Gre-

can jälken:

Esi puhetten / Marginaliam / Con-

cordantiain / Selitösten ja Registerin
kanssa.

Heb. 4. v. 12.

Jumalan Sana on elävä ja voimakas, ja on terästä ämpä kuin kahvitiedin
Niska, ja käy läpi ja eroittaa Sielun ja Hengen,

Luc. 11. v. 13.

Muut ovat ne jotka kuuluvat Jumalan Sanan, ja käsitteivät sen.

Stockholmis!

Printatus Henrich Keisarilla / Anno 1642.

RAAMATUN VAIKUTUS

- ◉ Raamatun vaikutus suomen kirjakielen 1500-luvun puolivälistä 1700-luvulle
- ◉ Kiteytyneet sanonnat > useimmat alkuaan peräisin Raamatun alkukielistä
- ◉ *Jobinposti 'ikävä uutinen' (Job. 1)*
jokapäiväinen leipä (Matt. 6:1)
- ◉ *panna kynttilänsä vakan alle (Matt. 5:15)*
- ◉ *yhdennellätoista hetkellä (Matt. 20:6)*
- ◉ **Sananlaskuja**
- ◉ *Ylpeys käy lankeemuksen edellä (Sananl. 16:18) Ei mitään uutta auringon alla (Saarn. 1:9)5.*